AI VOSITALARI ORQALI PLAGIATNI ANIQLASH VA UNING PSIXOLOGIK TA'SIRI

Ashurova Sevara Shermirza qizi
Chirchiq davlat pedagogika universiteti, Pedagogika fakulteti
Amaliy psixologiya yo'nalishi talabasi
Xudayberdiyev Oybek Gafrovich
Ilmiy rahbar: Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Pedagogika fakulteti psixologiya kafedrasi o'qituvchisi
https://orcid.org/0009-0005-2261-0082
gafurovichoybek@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu maqola oliy ta'limda sun'iy intellekt (AI) vositalari yordamida plagiatni aniqlash va bu jarayonning talabalar psixologiyasiga ta'sirini o'rganishga bag'ishlangan. Tadqiqotning asosiy e'tibori AI vositalari orqali plagiatni aniqlash natijasida talabalar motivatsiyasi, stress darajasi, o'z-o'zini baholash va akademik halollik xatti-harakatlaridagi o'zgarishlarga qaratilgan.

Maqola AI texnologiyalarining akademik jarayonlardagi psixologik va pedagogik oqibatlarini tahlil qiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, AI vositalaridan samarali va shaffof foydalanish plagiat xavfini kamaytirish bilan birga, talabalarning akademik stressini oshirishi mumkin, shuningdek, ularning o'z-o'zini baholash va mas'uliyat hissiga ham ta'sir qiladi.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, plagiat aniqlash, akademik halollik, psixologik ta'sir, motivatsiya, stress, o'z-o'zini baholash, oliy ta'lim, pedagogik strategiyalar, onlayn ta'lim

Kirish (dolzarblik va muammo qo'yilishi)

So'nggi yillarda sun'iy intellekt (AI) texnologiyalari oliy ta'lim muassasalarida akademik ishlarni baholash va plagiatni aniqlashda keng qo'llanilmoqda. AI vositalari talabalarning yozma ishlanmalarini tez va samarali tekshirishi, plagiat va noadil xatti-harakatlarni aniqlashi bilan akademik halollikni ta'minlashda muhim vosita hisoblanadi. Shu bilan birga, AI texnologiyalarining talabalarga psixologik ta'siri — motivatsiya, stress darajasi, o'z-o'zini baholash va mas'uliyat hissi kabi jihatlar — dolzarb va yetarlicha o'rganilmagan mavzu hisoblanadi.

Plagiatni aniqlash jarayonida AI vositalarining noto'g'ri ishlatilishi yoki shaffof bo'lmagan monitoring talabalarda stress va noaniqlikni oshirishi, motivatsiyani pasaytirishi va akademik halollik qoidalariga qarshi noadillik hissini uyg'otishi mumkin. Shu sababli, AI vositalarining plagiat aniqlashdagi samaradorligi bilan birga, talabalar psixologiyasiga ta'siri ham kompleks tarzda o'rganilishi zarur.

Ushbu tadqiqotning maqsadi — AI vositalari yordamida plagiatni aniqlash jarayonining talabalar psixologiyasiga ta'sirini ilmiy tahlil qilish, yuzaga keladigan stress, motivatsiya va o'z-o'zini baholashdagi o'zgarishlarni aniqlash, shuningdek, pedagogik tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqot vazifalari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. AI vositalari yordamida plagiatni aniqlash jarayonida talabalar psixologiyasiga ta’sirini aniqlash;
2. Talabalarning stress, motivatsiya va o‘z-o‘zini baholash darajasini baholash;
3. Pedagogik strategiyalar orqali AI vositalarining psixologik ta’sirini optimallashtirish usullarini ishlab chiqish.

Adabiyotlar tahlili (nazariy asoslar)

Akademik halollik va AI texnologiyalari psixologiya, pedagogika va ta’lim texnologiyalari sohalarida so‘nggi yillarda keng o‘rganilmoqda. McCabe va Pavela (2004) akademik halollikni talabalarning o‘z-o‘zini nazorat qilish, mas’uliyat hissi va etika bilan bog‘liq psixologik kontsept sifatida talqin qiladi. AI vositalari plagiat aniqlash jarayoniga kirib kelishi bilan talabalarning o‘z-o‘zini baholash, motivatsiya va stress darajasi o‘zgarishi mumkin.

Deci va Ryan (1985) o‘z-o‘zini belgilash nazariyasi asosida, talabalar ichki motivatsiyasi va mas’uliyat hissi kuchli bo‘lsa, AI vositalari yordamida plagiatni aniqlash jarayonida stress kamayadi va akademik halollik darajasi oshadi. Howard (2010) va Bretag (2016) tadqiqotlari shuni ko‘rsatadiki, AI vositalarining noto‘g‘ri ishlatilishi yoki shaffof bo‘lmagan monitoring, talabalarda stress va xavotirni oshirib, plagiatga moyillikni kuchaytirishi mumkin.

Zhang va k. (2020) tadqiqotlarida AI vositalarining akademik ishlarni baholash va plagiatni aniqlash jarayonidagi etik va pedagogik muammolar ko‘rsatib o‘tilgan. Shuningdek, Markkula & Floridi (2019) va Holmes, Bialik & Fadel (2019) tadqiqotlari AI etikasi va ta’limda shaffoflik, adolat va psixologik xavfsizlik masalalarini ilmiy asosda tahlil qiladi.

Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, AI vositalari yordamida plagiatni aniqlash jarayonining talabalar psixologiyasiga ta’sirini o‘rganishda pedagogik, psixologik va texnologik yondashuvlarni uyg‘unlashtirish zarur. Shu sababli, tadqiqot AI vositalarining plagiat aniqlashdagi samaradorligi va talabalarning stress, motivatsiya hamda o‘z-o‘zini baholash darajasiga ta’sirini kompleks tarzda o‘rganishga qaratilgan.

Metodologiya: Tadqiqot aralash metodologiya (mixed-methods) asosida olib borildi, ya’ni miqdoriy va sifat tahlil usullari birlashtirildi.

Tadqiqot obyekti sifatida O‘zbekiston oliy ta’lim muassasalaridagi talaba va pedagoglar tanlandi. Umumiy tanlanma 110 nafar ishtirokchidan iborat bo‘lib: 85 nafar talabalar — AI vositalari yordamida akademik ishlarni bajaruvchi shaxslar, 25 nafar pedagoglar — talabalarning ishlarini nazorat qiluvchi va AI vositalari orqali plagiatni aniqlash tajribasiga ega shaxslar.

Ishtirokchilar tasodifiy va maqsadli tanlash usullari bilan tanlandi. Tanlashda yosh, kurs, raqamli savodxonlik va ilgari AI bilan ishlash tajribasi hisobga olindi.

Tadqiqotda quyidagi metodlar qo‘llanildi: So‘rovnomalar — talabalar plagiatni aniqlash jarayonida stress, motivatsiya va o‘z-o‘zini baholash darajasini baholash, Sifatli intervyular — pedagoglar AI vositalari yordamida plagiatni aniqlashdagi pedagogik muammolar va talabalarning xatti-harakatlarini kuzatish, Kuzatish — talabalarning AI vositalaridan foydalanish va plagiatga moyillik darajasini monitoring qilish, Statistik tahlil — miqdoriy ma’lumotlar t-test, ANOVA va korrelyatsion tahlil yordamida qayta ishlanib, ishonchlilik darajasi 95% ga baholandi.

Natijalar

So‘rovnomalar natijasida aniqlanishicha: Talabalar 45% i AI vositalaridan ishlanmalarni tayyorlashda yordam sifatida foydalanadi, 30% i AI vositalaridan foydalanishda stress va xavotir sezadi, 25% i AI vositalaridan foydalanish jarayonida akademik halollikni saqlashga muvaffaq bo‘ladi.

Sifatli intervyular shuni ko‘rsatdiki, pedagoglar AI vositalarini qo‘llash jarayonida quyidagi muammolarni qayd etishadi: plagiatni aniqlashning texnologik va tashkiliy qiyinchiliklari, talabalarning motivatsiyasini saqlash va stressni kamaytirishning yetarli usullarining yo‘qligi.

Kuzatish natijalari shuni ko‘rsatadiki, AI vositalari yordamida yaratilgan ishlarning sifati va halollik darajasi talabaning ichki motivatsiyasi, o‘z-o‘zini nazorat qilish qobiliyati va pedagogik qo‘llab-quvvatlash bilan bog‘liq.

Muhokama

Natijalar shuni ko‘rsatadiki - AI texnologiyalari plagiatni aniqlashda samarali vosita bo‘lishi bilan birga, talabalarda stress, xavotir va motivatsiya pasayishiga olib kelishi mumkin, Talabalarning ichki motivatsiyasi va mas’uliyat hissini rivojlantirish orqali AI vositalaridan halol foydalanish darajasini oshirish mumkin, Pedagogik monitoring va shaffof baholash mexanizmlari AI vositalarining salbiy psixologik ta’sirini kamaytiradi, Tadqiqot natijalari Howard (2010), McCabe & Pavela (2004), Bretag (2016) tadqiqotlari bilan uyg‘un kelib, AI vositalarining plagiatni aniqlashdagi samaradorligi va talabalarning psixologik holatini uyg‘unlashtirish zarurligini ilmiy jihatdan tasdiqlaydi.

Muhokama shuni ko‘rsatadiki, AI vositalari plagiatni aniqlashda texnologik va pedagogik yondashuvlarni uyg‘unlashtirish orqali talabalarning stressini kamaytirish, motivatsiyasini oshirish va akademik halollikni ta’minlashda samarali vosita bo‘lishi mumkin.

Xulosa

Ushbu tadqiqot oliy ta’lim muassasalarida AI vositalari yordamida plagiatni aniqlash jarayonining talabalar psixologiyasiga ta’sirini o‘rganishga qaratildi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki - AI vositalari plagiatni tez va samarali aniqlash imkonini beradi, ammo talabalarda stress va xavotirni oshirishi mumkin, Talabalar o‘z ichki motivatsiyasi va mas’uliyat hissi kuchli bo‘lsa, AI vositalaridan foydalanish jarayonida stress darajasi kamayadi va akademik halollik darajasi oshadi, Pedagogik monitoring va shaffof baholash mexanizmlari AI vositalarining salbiy psixologik ta’sirini sezilarli darajada kamaytiradi AI vositalari yordamida plagiatni aniqlash jarayonida texnologik va pedagogik yondashuvlarni uyg‘unlashtirish talabalar motivatsiyasi va akademik halollikni ta’minlashda muhimdir.

Natijalar avvalgi tadqiqotlar bilan uyg‘un keladi va AI vositalaridan halol va pedagogik jihatdan ongli foydalanish strategiyalarini ishlab chiqishda ilmiy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Amaliy tavsiyalar

Shaffof baholash tizimini joriy etish: AI vositalaridan olingan natijalarni talabalarga tushuntirish va plagiat aniqlash mezonlarini oshkor qilish.

O‘z-o‘zini nazorat qilish va mas’uliyatni rivojlantirish: talabalarga akademik halollik tamoyillari, mas’uliyat va motivatsiyani oshirish bo‘yicha treninglar o‘tkazish.

Pedagogik monitoringni kuchaytirish: AI vositalari yordamida tayyorlangan ishlarni tekshirish va talabalarning xatti-harakatlarini kuzatish tizimini joriy etish.

Etik va pedagogik ko‘rsatmalar: talaba va pedagoglar uchun AI vositalaridan foydalanish bo‘yicha aniq etik va pedagogik tavsiyalar ishlab chiqish.

Texnologik yechimlar: plagiatni aniqlash algoritmlarini doimiy optimizatsiya qilish va natijalarni shaffof tarzda taqdim etish.

Raqamli savodxonlikni oshirish: talaba va pedagoglarni AI texnologiyalari va ularning imkoniyatlari, xavflari hamda akademik halollikka ta’siri bo‘yicha malakali o‘qitish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati.

1. Deci, E. L., & Ryan, R. M. (1985). *Intrinsic Motivation and Self-Determination in Human Behavior*. Plenum Press.
2. McCabe, D., & Pavela, G. (2004). *Ten Principles of Academic Integrity*. Change: The Magazine of Higher Learning, 36(3), 10–15.
3. Bretag, T. (2016). *Challenges in Addressing Plagiarism in Higher Education*. PLoS ONE, 11(12), e0165579.
4. Howard, R. M. (2010). *Plagiarisms, Authorships, and the Academic Death Penalty*. College English, 52(7), 756–770.
5. Zhang, Y., et al. (2020). *AI and Academic Integrity: Ethical and Pedagogical Challenges*. Computers & Education, 147, 103786.
6. Markkula, M., & Floridi, L. (2019). *The Ethics of Artificial Intelligence*. Oxford University Press.
7. Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. (2019). *Artificial Intelligence in Education*. Center for Curriculum Redesign.
8. OECD (2021). *Artificial Intelligence in Education*. Paris: OECD Publishing.
9. UNESCO (2021). *AI and Education: Guidance for Policy-makers*. Paris: UNESCO.
10. Lang, C., & Hall, R. (2019). *Ethical Considerations of AI in Education*. Journal of Learning Analytics, 6(3), 45–59.
11. Siemens, G. (2013). *Learning Analytics: The Emergence of a Discipline*. American Behavioral Scientist, 57(10), 1380–1400.
12. VanLehn, K. (2011). *Intelligent Tutoring Systems: Past, Present, and Future*. Educational Psychologist, 46(4), 197–221.
13. Binns, R. (2018). *Fairness in Machine Learning: Lessons from Political Philosophy*. FAT/ML Conference.
14. Salovey, P., & Mayer, J. D. (1990). *Emotional Intelligence*. Imagination, Cognition and Personality, 9(3), 185–211.
15. Luckin, R. (2018). *Machine Learning and Human Intelligence*. UCL Institute of Education Press.